FOTOGRAAF, ONDERNEMER EN VLAMING
Lieven Gevaert (1868-1935)

In het voorjaar van 1935 gaf Herman Craeybeckx, afdelingshoofd van de firma Gevaert in Mortsel, aan arbeider Edward Verlaeckt, de opdracht om grote delen van het bedrijfsarchief, vooral de bestellingen en contracten, te verbranden. Bij de vernietigingsoperatie, die meer dan een week in beslag nam, ging ook een belangrijk deel van het archief van de toen net overleden oprichter en directeur Lieven Gevaert onherroepelijk verloren. De exacte reden of aanleiding voor deze beslissing blijft tot op vandaag een mysterie. Gaf Lieven Gevaert hiervoor zelf de opdracht in zijn laatste wilsbeschikking? Wilde de Raad van Beheer van de NV Gevaert Photo-Producten schoon schip maken? Of berustte de opruiming op een jammerlijk misverstand?

Tachtig jaar later vernam het ADVN dat het Historisch Archief Agfa-Gevaert, beter bekend als het Lieven Gevaertarchief, de deuren moest sluiten. Voor de uitgedunde groep vrijwilligers die vanaf de jaren 1960 een archief rond Lieven Gevaert en zijn bedrijf had opgebouwd, was het te moeilijk geworden om de grote collectie kwalitatief te beheren. Daarenboven had het bedrijf Agfa-Gevaert besloten om het Varenthof, waar het archief sinds een dertigtal jaar bewaard werd, te verkopen of minstens een andere bestemming te geven. Om de bijzonder waardevolle collectie te redden van een nieuwe vernietigingsoperatie sloegen het ADVN, het Fotomuseum (FOMU), het Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed (ETWIE) en de Provincie Antwerpen de handen in elkaar. Met de steun van gedeputeerde van Cultuur Luk Lemmens werd een waarderings- en herbestemmingstraject op het getouw gezet dat bijna twee jaar in beslag nam. De waarde van de collectie kan dan ook niet onderschat worden: de figuur Lieven Gevaert en het fotografische bedrijf Gevaert speelden op verschillende vlakken een voortrekkersrol in Vlaanderen.

Links: Lieven Gevaert, jaren 1920. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]
Rechts: Een studiofoto van de zeventienjarige Lieven Gevaert, 1885.
[© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

Een verzamelplaatje met de illustratie van een gietmachine bediend door Lieven Gevaert, Hendrik Kuijpers, Eduard Van Breedam en Maria Bruynseels. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

De jonge ondernemer en flamingant

Lieven Gevaert zag op 28 mei 1868 het levenslicht in een huis op de hoek van de Kleine Markt en de Oudaan in Antwerpen. Amper drie jaar later werd het gezin geconfronteerd met het onverwacht overlijden van vader Louis Gevaert (1840-1871), een zelfstandig lijstenmaker en vergulder. Om haar gezin te kunnen onderhouden had de jonge weduwe Maria Bruynseels (1840-1919) geen andere keuze dan het overnemen van de lijstenmakerij. De jonge Gevaert doorliep intussen de lagere school in Antwerpen en volgde middelbaar onderwijs aan het Klein Seminarie in Hoogstraten en later het Scheppersinstituut in Mechelen. Op veertienjarige leeftijd verliet hij de school om zijn moeder te assisteren in het familiebedrijf. Dat bedrijfje verhuisde in 1883 naar de Kammenstraat en werd omgevormd tot een fotografiestudio onder de naam Vve L. Gevaert & Fils. Bij gebrek aan inkomsten werd de zaak twee jaar later opgedoekt en ging Gevaert in de leer bij professionele fotografen in Charleroi en Brugge.

In 1890 achtte Lieven Gevaert de tijd rijp om een eigen fotostudio te openen in de Montignystraat in Antwerpen. Na de dagtaak, die hoofdzakelijk bestond uit portretfotografie, gingen Gevaert en zijn eerste assistent Hendrik Kuijpers aan de slag met de ontwikkeling van een nieuw type fotopapier. De door hen vervaardigde emulsielaag bleek bijzonder kwalitatief en zuiver en bovendien een stuk goedkoper in productie en eenvoudiger in gebruik dan de in die tijd courante fotoplaten. Op korte termijn werd het zogenaamde Calcium-Papier van Gevaert populair onder professionele fotografen. Om aan de groeiende vraag te kunnen voldoen optimaliseerde Gevaert het productieproces, onder andere door het bouwen van nieuwe machines. De productie van fotopapier was in 1894 de hoofdactiviteit van Gevaert en na verschillende uitbreidingen van het bedrijf wilde hij de sprong wagen naar grootschalige productie te maken. In zijn zoektocht naar financiële middelen kwam hij terecht bij zijn Vlaamsgezinde vriendenkring.

De flamingantische opvattingen van Lieven Gevaert werden zonder twijfel gestimuleerd door zijn oom Jan Frans Van Boghout (1830-1897). Deze Antwerpse architect was een tijdlang secretaris van de Nederduitsche Bond, zetelde in de jaren 1870 voor de Meetingpartij in de provinciale raad en schreef een tiental Vlaamsgezinde

Het Comité De Cort op de Keyserlei, 1898. Vlnr: J. Kamerling, G. De Roey, L. Gevaert, M. Aernouts, E. Joris, A. Pauwels, F. Van Cuyck, Schoepen, J. De Jaeger en H. Mulder. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

Gevaert Mat, het populaire fotopapier van Lieven Gevaert & Cie. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

toneelstukken en pamfletten. Onder zijn aanmoediging werd de jonge Gevaert lid van de Nederduitsche Bond en was hij actief in De Vlaamsche Wacht. Opgericht in 1885 door Huibrecht Storms en Hendrik Peeters, voerde De Vlaamsche Wacht onder de leuze *"In Vlaanderen Vlaamsch"* actie voor de taalrechten van Vlamingen op alle maatschappelijke niveaus. In dit milieu verzamelde Gevaert een schare vrienden die zich onder meer verenigden in de vriendenclub De Stoopkerels en het Comité Frans De Cort dat ijverde voor een monument ter ere van de in 1878 overleden vrijzinnige en flamingantische dichter.

Een van de Vlaamsgezinde vrienden van Lieven Gevaert was de Antwerpse advocaat Adolf Pauwels (1864-1902). Pauwels was als politicus actief in de Meetingpartij en richtte in 1895 de daensistische Vlaamsche Christene Volkspartij (VCV) op. Hij bracht Gevaert in contact met Armand Segers (1848-1925), eveneens actief in de Meetingpartij en de latere burgemeester van Mortsel. Segers verzamelde in zijn vermogende kennissenkring een aantal geldschieters voor de geplande onderneming. Op 28 juni 1894 werd onder toezicht van Pauwels en Segers de nieuwe vennootschap Lieven Gevaert & Cie opgericht.

Groei en bloei van Lieven Gevaert & Cie

Het succes van Gevaerts Calcium-Papier hield ook na de oprichting van de nieuwe vennootschap aan en de ontwikkeling van het Blue Star fotopapier in 1895 bestendigde de populariteit bij (amateur)-fotografen in binnen- en buitenland. Vanaf november 1894 exporteerde Gevaert naar Nederland en in de daaropvolgende jaren werden ook naburige markten aangeboord. In 1897 was het fotopapier van Gevaert beschikbaar op een groot deel van de Europese fotografische markt. Intussen veegde Gevaert de binnenlandse concurrentie (Van Monckhoven, Beernaert en Baekeland) volledig van de kaart, vooral omdat deze bedrijven vasthielden aan de productie van fotoplaten. Door het succes van Gevaerts fotopapier werd het bedrijfskapitaal vergroot en verhuisde het bedrijf naar de wijk Oude God in Mortsel. Op een stuk grond aangekocht bij Armand Segers bouwde

Het gezin Gevaert, ca. 1924. Vlnr: de kinderen Maria, Carlo, Jozef en Elsa, Maria Prop en Lieven Gevaert. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

Gevaert een fabrieksgebouw met een kantoor, een laboratorium, confectiezalen en een verzendafdeling. In 1905 verhuisde het bedrijf naar een nieuw fabriekscomplex aan de Septestraat in Mortsel.

De firma bleef verder groeien door de aanhoudende kwaliteit van het geproduceerde fotopapier en de uitstekende marketing, maar het was vooral de ontwikkeling van een nieuw type fotopapier dat voor een belangrijke doorbraak zorgde. De Gevaert Mat werd een internationale hit en zorgde ervoor dat Gevaert voet aan de grond kreeg in de Verenigde Staten. Tot 1914 volgden de nieuw ontwikkelde fotopapieren elkaar in sneltreinvaart op. Ondertussen werd het productgamma verder uitgebreid met handboeken, fotografische preparaten en 35mm film. Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog had Lieven Gevaert & Cie meer dan 700 werknemers in dienst en depots verspreid over Europa, Rusland en Noord- en Zuid-Amerika.

Affiche voor de Guldensporenviering van de NV Gevaert Photo-Producten, 11 juli 1925. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

Behalve een economisch succes was Lieven Gevaert & Cie ook een schoolvoorbeeld van een modern sociaal beleid. Werknemers konden al vanaf de beginjaren genieten van een deelname in de winst, in 1905 werd een maatschappij van onderlinge bijstand opgericht en in 1910 startte het bedrijf met avondonderwijs voor zijn werknemers. Kort voor de oorlog nam Gevaert het initiatief voor de oprichting van een paritair samengestelde fabrieksraad, 35 jaar voor een dergelijke ondernemingsraad een wettelijke verplichting werd.

Daarnaast kende Gevaert ook in zijn persoonlijk leven een bloeiend succes. Hij huwde op 23 april 1900 met Maria Prop (1872-1925) en werd in de daaropvolgende jaren vader van vier kinderen: Jos (1901), Elsa (1902), Maria (1904) en Carlo (1906).

In de geest van Lodewijk De Raet

Het succes van zijn bedrijf stelde Lieven Gevaert in staat om een voornamere rol te spelen in de Vlaamse beweging. In 1909 werd hij erevoorzitter en geldschieter van de door twee van zijn medewerkers opgerichte Vlaamsche Kring in Mortsel. Dit bood hem een forum om te pleiten voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit, de vervlaamsing van het openbare leven en de uitbouw van het Nederlandstalig onderwijs.

Het lag voor de hand dat Gevaert in 1909 het vurige betoog van Alfons Van de Perre (1872-1925) tegen de bisschoppelijke afwijzing van het wetsvoorstel-Coremans voor de vernederlandsing van het vrij middelbaar onderwijs mee ondertekende. In navolging van de actie van Van de Perre richtten Frans Van Cauwelaert en Gevaert in Antwerpen de Oudersbond op die ijverde voor Vlaams en katholiek onderwijs. De belangrijkste verwezenlijking van de vereniging was de oprichting in 1911 van een Vlaamse meisjesafdeling van het

Instituut Belpaire onder de naam Sint-Lutgardisschool. De oprichting werd gefinancierd door Gevaert die via de in 1920 opgerichte coöperatieve vennootschap Lutgardia de verdere uitbreiding van de school en de oprichting van andere Sint-Lutgardisscholen financieel bleef ondersteunen. In de jaren 1920 werkten Van Cauwelaert en Gevaert aan de inrichting van een Katholieke Vlaamsche Schoolbond die in 1928 samen met Lutgardia opging in de vzw Katholiek Vlaamsch Onderwijs. In 1930 werd binnen die context het Antwerpse Sint-Lievenscollege gesticht.

Inspiratie voor zijn opvattingen over de vernederlandsing van het onderwijs haalde Gevaert onder meer bij August Vermeylen (1872-1945) en Lodewijk De Raet (1870-1914). De doctrine van De Raet, die stelde dat de Vlaamse beweging voorbij louter taalemancipatie moest streven naar een sociale en economische ontvoogding, zou de verdere acties van Gevaert grondig beïnvloeden.

Eveneens geïnspireerd door De Raet pleitte de jonge Waaslandse industrieel Leo Meert (1880-1963) in 1906 voor de invoer van het Nederlands als bedrijfstaal, het gebruik van het Nederlands in alle communicatie met de overheid en het tentoonspreiden van een Vlaams karakter in het bedrijfsleven. Gevaert zette de woorden van Meert om in de praktijk en voerde bij Lieven Gevaert & Cie in 1907 een taalregeling in die onder meer bepaalde dat voor alle bedrijfscommunicatie in België en Nederland het Nederlands verplicht werd. Het Vlaamse karakter van de firma bevestigde Gevaert door het uitroepen van 11 juli tot een officiële fabrieksfeestdag, een feestdag waarop de Guldensporenherdenking uitgebreid gevierd werd door de werknemers.

Het pleidooi van Meert resulteerde in de oprichting van het Vlaamsch Handelsverbond op 28 juni 1908. De organisatie probeerde het bedrijfsleven in te schakelen in de Vlaamse beweging door te ijveren voor het gebruik van het Nederlands in de Vlaamse en internationale handel. Meert werd aangesteld als secretaris-generaal en medestichter Gevaert werd bij loting aangeduid als voorzitter. Het Vlaamsch Handelsverbond groeide snel uit tot een belangrijke drukkingsgroep en kon onder meer verijdelen dat de Wereldtentoonstelling van 1913 in Gent een uitgesproken pro-Frans en anti-Vlaams karakter kreeg. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verhinderde echter de consolidatie van het Handelsverbond.

Het bestuur van het Vlaamsch Handelsverbond bij de opening van een tentoonstelling rond het Nederlandse boek, 1910. Centraal Leo Meert en Hippoliet Meert en uiterst rechts Lieven Gevaert. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

De werknemers van Lieven Gevaert & Cie bij de viering van het 25-jarig bestaan, 1919.
[© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

De oprichting van de NV Gevaert Photo-Producten

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verbleef Gevaert met zijn gezin in Den Haag, waar hij nauw contact onderhield met Van Cauwelaert en andere gevluchte Vlamingen. Via een intensieve briefwisseling met zijn naaste medewerker Kuijpers, die de leiding in Mortsel waarnam, bleef Gevaert zijn bedrijf besturen. De productie kon onder Duitse controle gedeeltelijk hervat worden zodat de economische schade beperkt bleef. Bij de terugkeer van de bedrijfsleider naar Mortsel in 1919 had de onderneming al meer dan 800 werknemers in dienst en bedroeg de jaaromzet zeven miljoen frank. Lieven Gevaert & Cie werd in 1920 met een bedrijfskapitaal van vijftien miljoen frank omgevormd tot de naamloze vennootschap Gevaert Photo-Producten.

Ondertussen had het bedrijf ook dochtervennootschappen in Berlijn (1908), Londen (1909) en de Verenigde Staten (1920) opgericht.

Tijdens de economische crisis van de jaren 1920 kon de NV dankzij een bedachtzame koers verder groeien en investeren in de bouw van een tweede fabriek in Westerlo en de ontwikkeling van nieuwe producten. In 1926 lanceerde het bedrijf de Gevaert Cinefilms en drie jaar later kwamen er ook röntgenfilms en geluidsfilms op de markt. Fotopapier bleef echter een van de topproducten, een status die werd bevestigd met het in 1933 geïntroduceerde Gevaluxe fotopa-

Lieven Gevaert bij zijn onderscheiding tot Ridder in de Kroonorde, 1913.
[© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

pier. Het legde de firma geen windeieren: in 1935 had het bijna drieduizend werknemers in dienst en draaide het een jaaromzet van 247 miljoen frank. Dertig jaar later fusioneerde Gevaert Photo-Producten met de Duitse concurrent Agfa en werd het Mortselse bedrijf omgedoopt tot Gevaert-Agfa NV en in 1971 tot Agfa-Gevaert NV.

Het boegbeeld van de Vlaamse ondernemers

Met de oprichting van de NV Gevaert Photo-Producten kreeg Lieven Gevaert de status van een topindustrieel toegemeten en genoot hij nationaal en internationaal groot aanzien. Nadat hij in 1913 reeds was benoemd tot Ridder in de Kroonorde, werd hij later ook onderscheiden tot Officier in de Leopoldsorde (1927) en tot Commandeur in de Kroonorde (1934). Het maakte van hem het gedroomde boegbeeld van de Vlaamsgezinde ondernemers.

Onder impuls van Michiel Van Caeneghem (1893-1940) werd tijdens de eerste Vlaamsche Economische Congressen in 1923 en 1924 de basis gelegd voor de heroprichting van een nieuwe organisatie in de lijn van het Vlaamsch Handelsverbond. Er ontbrak enkel nog een daadkrachtige voorzitter. Omdat de vooroorlogse leiders De Raet, overleden in 1914, en Meert, verbrand in het activisme, geen opties meer waren, keek men al snel in de richting van Gevaert. Jozef Goossenaerts (1882-1963) en Frans Daels (1882-1974) kregen meteen zijn medewerking toen ze hem in het najaar van 1924 de plannen voorlegden. Op 11 april 1926 werd tijdens het derde Vlaamsch Economisch Congres het Vlaamsch Economisch Verbond (VEV) opgericht. Gevaert werd aangesteld als voorzitter en werd bijgestaan door ondervoorzitter Jozef Vermeulen, schatbewaarder Jozef Grote en algemeen secretaris Michiel Van Caeneghem. De doelstellingen van het VEV lagen in de lijn van het Vlaamsch Handelsverbond: het ondersteunen van de Vlaamse economische belangen, het uitbreiden van de handel in het volledige Nederlandse taalgebied en de belangenbehartiging van de Vlaamse ondernemers.

De kersverse voorzitter drukte zijn stempel op het jonge VEV. Zowel persoonlijk als via de NV Gevaert Photo-Producten stortte hij aanzienlijke bedragen in een Steunfonds waaruit geput werd voor de werkingsmiddelen en personeelskosten van de organisatie. Hij lette er ook op dat het VEV geen louter Antwerpse aangelegenheid zou worden. Daartoe werden regionale afdelingen opgericht die elk een plaats kregen in de Raad van Beheer. Daarnaast werd de diversiteit van de leden opgevangen in sectoriële organisaties zoals het Vlaamsch Financieel Verbond en de Vlaamsche Ingenieursvereniging. Gevaert creëerde door zijn inzet en status binnen en buiten de Vlaamse beweging een draagvlak voor het VEV en maakte van de jonge organisatie een belangrijke gesprekspartner binnen het maatschappelijk middenveld.

Lieven Gevaert, jaren 1930.
[© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

NV Gevaert Photo-Producten werd Gevaert opgevolgd door zijn oudste zoon Jos. Samen met zijn broer Carlo kreeg hij een plaats in de Raad van Beheer van het VEV; de Kortrijkse textielbaron Baldewijn Steverlynck werd de nieuwe voorzitter.

Kort na zijn overlijden ging het archief van Lieven Gevaert in de vlammen op, met uitzondering van een paar losse gehelen, zoals zijn persoonlijke briefwisseling uit de jaren 1920. Deze correspondentie werd bijgehouden door privé-secretaris Jozef Van Huffelen en later bewaard in het bedrijfsarchief. Andere stukken, vooral foto's, doken op bij Gevaerts dochter Elsa. Ook het persoonsarchief van Van Cauwelaert, beheerd door diens dochter Mia, bevatte archief van de ondernemer. In de loop der jaren kwamen deze stukken terecht bij het Lieven Gevaertarchief.

Het archief Lieven Gevaert

Lieven Gevaert overleed onverwacht op 2 februari 1935. Tijdens een rustkuur in Den Haag – Gevaert had vaak last van oververmoeidheid en overspannen zenuwen en trok daarvoor geregeld naar het buitenland – bezweek hij aan een verzwakt hart. Aan het hoofd van de

Rouwstoet bij de begrafenis van Lieven Gevaert. Hendrik Kuijpers en J. Beeckmans de Westmeerbeeck houden het lijkkleed vast, 1935. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]

Het Lieven Gevaertarchief, officieel het Historisch Archief Agfa-Gevaert, ontstond uit de verzameling 'Gevaertiana' van Gevaer-kaderlid Laurent Roossens die in het begin van de jaren 1960 rond zich een vrijwillig werkcomité had verzameld. Na de organisatie van een tentoonstelling rond 125 jaar fotografie in 1965 groeide de collectie exponentieel aan en werd er een opslagplaats gevonden in het Sterckshof in Deurne, destijds het Provinciaal Museum voor Kunstambachten. De collectie werd in 1984, met het oog op een tentoonstelling rond Lieven Gevaert terug

naar Mortsel overgebracht, meer bepaald naar het landhuis Varenthof dat Agfa-Gevaert net had aangekocht. In 1985 werd formeel het Historisch Archief Agfa-Gevaert opgericht en in het Varenthof gehuisvest. Laurent Roossens bleef tot 2015 de drijvende kracht achter het Lieven Gevaertarchief. Hetzelfde jaar nog besloot Agfa-Gevaert het Varenthof te sluiten. Een herbestemmingstraject van het FOMU, ETWIE, de Provincie Antwerpen en het ADVN resulteerde in een langdurige bruikleen aan het ADVN van de deelcollectie over de persoon Gevaert.

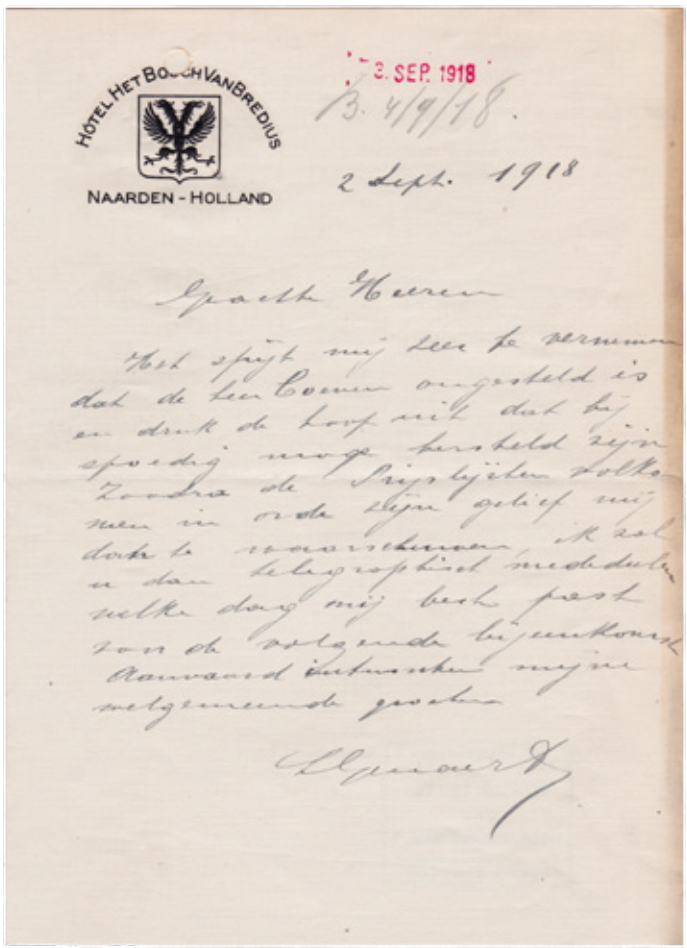
HOTEL HET BOSCH VAN BREDIUS
NAARDEN - HOLLAND

3. SEP. 1918

B. 4/9/18.

2 Sept. 1918

Geachte Heeren

Het spijt mij zeer te vernemen dat de heer Comer ongesteld is en drukt de hoop uit dat hij spoedig moge hersteld zijn. Zoodra de Sigrijzen volkomen in orde zijn gelief mij dan te waarschuwen. Ik zal u dan telegraphisch mededeelen welke dag mij best past voor de volgende bijeenkomst.

Aanvaard intusschen mijne welgemeende groeten

[illegible]

De hal van het Varenthof met de maquette van de fabriek en een reconstructie van het bureau van Lieven Gevaert. [© Guy Voet]

Deze collectie bestaat, behalve uit originele brieven, documenten en foto's, voor een aanzienlijk deel ook uit teksten, knipsels en kopieën die aan het klassement werden toegevoegd door de medewerkers van het Lieven Gevaertarchief. In de verzameling vinden we onder meer Gevaerts briefwisseling tussen 1923 en 1929, die deels werd geordend op basis van de Vlaamsgezinde organisaties waarin hij actief was of die hij ondersteunde. Ook opmerkelijk is de uitgebreide correspondentie (1918-1929) rond hengelen, één van de favoriete tijdverdrijven van de industrieel. Verder vinden we in de collectie het huldealbum terug dat de medewerkers van Lieven Gevaert & Cie hem in 1913 schonken naar aanleiding van zijn onderscheiding als Ridder in de Kroonorde.
In de komende maanden gaat het ADVN aan de slag met het inventariseren en toegankelijk maken van dit boeiende archief. **[TC]**

Bronnen bij deze bijdrage: Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief, D001-D037, D151 ; L. Roosens & K. Van Deuren, *Lieven Gevaert 1868-1935*, Mortsel, 1985 ; W. Janssens, *Lieven Gevaert. Momenten uit zijn leven*, Gent, 1994 ; W. Janssens & L. Roosens, *Gevaert, Lieven*, in: *NEVB*, Tielt, 1998, p. 1299-1301 ; L. Meyvis, *Markt en Macht. Het VEV van 1926 tot heden*, Tielt, 2004 ; O. Boehme, *Greep naar de Markt. De sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum*, Leuven, 2008.

Een brief van de naar Nederland gevluchte Lieven Gevaert aan het bestuur van Lieven Gevaert & Cie, 2 september 1918. [© Agfa-Gevaert N.V. Historisch Archief]